

GENEZA ORAȘELOR MEDIEVALE ROMÂNEȘTI

CONSTANTIN ȘERBAN

Problema înființării orașelor medievale românești preocupă pe istoricii noștri încă din vremea cronicarilor. În secolul al XVII-lea, cronicarul moldovean Miron Costin în opera sa *Poema polonă* amintind pe Roman Mușat ține să precizeze înființarea orașului Roman pe vremea acestuia¹. Pe de altă parte, în *Letopisețul Cantacuzinesc* se subliniază că așa-numitul Radu Negru voevod „au făcut orașul ce-i zic Cîmpulung”². Chiar și cronicarul sas Georg Kraus consideră de a lui datorie să precizeze că orașul său natal Sighișoara ar fi înființat în anul 1191³. Dacă aceste relatări ale cronicarilor din secolul al XVII-lea corespund sau nu adevărului aceasta rămîne în sarcina istoricului s-o confirme sau s-o infirme. Principalul este însă faptul că acum trei sute de ani problema genezei orașelor noastre medievale preocupa pe contemporani.

Cu timpul, însă, scrierea istoriei a depășit epoca cronicarilor și a cronicilor și începînd cam cu un veac în urmă cercetările istorice cuprind de acum în sfera lor de preocupare din nou problema genezei orașelor noastre medievale. Astfel de preocupări au loc în preajma constituirii statului național român, pe timpul cînd istoriografia noastră se afla sub influența romantismului. De aceea nu este de mirare că atunci istoricii căutau să-și explice geneza orașelor medievale punînd în valoare în primul rînd tradițiile locale. C.D. Aricescu probabil sub influența aceluiași *Letopiseț Cantacuzinesc* susținea și el că orașul Cîmpulung s-ar datora lui Negru Vodă⁴, însă colonelul D. Pappazoglu, și după el Gr. Musceleanu, era convins că orașul București s-ar datora fie lui Mircea cel Bătrîn, fie legendarului cioban Bucur⁵. Această din urmă părere cu privire la origina orașului București a circulat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea atît de mult încît același Pappazoglu nu a ezitat să publice chiar un document din 1410 în revista „Tinerimea Română”, din 1898, prin

¹ Miron Costin, *Opere*, Buc., 1958, p. 235.

² *Istoria Țării Românești, 1290—1690, Letopisețul Cantacuzinesc*, Buc., 1960, p. 2.

³ E. Dubowy, *Sighișoara. Un oraș medieval*, Buc., 1957, p. 24.

⁴ C. D. Aricescu, *Istoria Cîmpulungului*, vol. I, Buc., 1855, p. 96, 101.

⁵ Gr. Musceleanu, *Monumentele străbunilor din România*, Buc., 1873, p. 75

care căuta să demonstreze vechimea orașului încă din vremea lui Mircea cel Bătrîn⁶. Istoricii de mai târziu au dovedit netemeinicia acestor afirmații care rezultau dintr-o cercetare insuficientă a izvoarelor și din lipsa unei metodologii în abordarea problemei.

Tot din secolul trecut, dar mai ales la începutul secolului al XX-lea au rămas multe monografii de orașe de pe tot cuprinsul țării, în care autorii lor, încercând să explice originea așezării urbane respective, o legau de unele probleme de toponimie, dar mai ales de onomastică. Astfel, după aceștia orașul Focșani s-ar trage la de un anume Focșa, care l-ar fi întemeiat⁷, sau Botoșanii de la un anume Botoș⁸. Marele istoric N. Iorga a arătat mai târziu că numele orașelor nu poate fi luat de la o anumită persoană — și el dădea de exemplu orașul Buzău, despre care mulți spuneau că ar veni de la un anume Buză. Dimpotrivă el, considera că numele unui rîu poate da numele orașului, ca de exemplu, rîul Buzău — orașul Buzău⁹, rîul Rîmnic — orașul Rîmnic, rîul Baia — orașul Baia, rîul Cibin — orașul Sibiu etc.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea unii istorici căutau să explice originea orașelor după modelul unor orașe occidentale, ca și cum și la noi ar fi existat condiții identice de geneză. Astfel, Gh. Ionescu-Gion, studiind originea orașului București situat pe ambele maluri ale Dîmboviței, considera că acest element geografic — apa curgătoare — pe care-l întîlnim și în cazul unor orașe europene, ca Roma (Tibrul), Londra (Tamisa), Paris (Sena), Viena (Dunărea), ar fi cauza principală a formării orașului¹⁰. Desigur că astfel de elemente de tradiție locală și cele de natură geografică erau cu totul insuficiente pentru a stabili geneza orașului respectiv. Adesea unii din cei care căutau să rezolve o astfel de problemă dădeau un răspuns vag, neprecis, cum ar fi acela aparținînd lui I. D. Petrescu, care în 1888 scria că originea orașului Tîrgoviște „se pierde în negura vremurilor“¹¹, ajungînd pînă în epoca vechii Dacii sau a romanizării acesteia. Cît privește pe istoricii orașelor din Transilvania, aceștia afirmau fie că multe din ele ar fi fost ridicate de sași de la bun început, fie că ar fi fost rezultatul hotărîrii diferiților regi ai Ungariei care le-ar fi înființat pe lângă cetățile aflate sub autoritatea lor nemijlocită¹².

De la începutul secolului al XX-lea baza de informare în domeniul cercetării istorice s-a lărgit, fie prin publicarea unui număr mai mare de volume de documente, fie prin cunoașterea unor fonduri arhivistice noi. În același timp, în primele decenii ale secolului al XX-lea studiul acestei probleme s-a aflat sub influența istoriografiei pozitivistice. În noua conjunctură a dezvoltării istoriografiei noastre moderne, rigoarea și amploarea folosirii izvoarelor istorice publicate și inedite au crescut, pe de o parte, iar pe de alta, s-a

⁶ „Tinerimea Română“, 1898, p. 18 — 20

⁷ I. D. Caian, *Istoricul orașului Focșani*, Buc., 1906, VI + 283 p.

⁸ N. Iorga, *Inscripții botoșănene*, Buc., 1905, p. 5.

⁹ *Idem*, *Istoria comerțului românesc*, vol. I, Epoca veche, Buc., 1925, p. 150.

¹⁰ Gh. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, Buc., 1899, p. 4

¹¹ I. D. Petrescu, *Tîrgoviște*, Tîrgoviște, 1888, p. 9.

¹² C. Șerban, *Conceptions et méthodes dans l'étude de l'histoire des villes médiévales roumaines*, în „Nouvelles études d'histoire“ III, Buc., 1965, p. 448.

renuțat încetul cu încetul la tradițiile locale, înlocuite fiind cu informații rezultate din analiza științifică a documentelor. În problema genezei orașelor medievale, unii istorici din această epocă adoptă teorii care circulau mai ales în istoriografia occidentală europeană, cum ar fi teoria patrimoniului (orașele și instituțiile lor s-ar fi născut pe domeniile feudale), a piețelor (loc de târg permanent), a burgurilor (orașe-cetăți cu jurisdicție specială), a obștiilor (din obști sătești libere) etc. Mulți din acești istorici, însă, erau și de părere că factorii externi ar fi hotărâtori în geneza orașelor noastre medievale. Această teorie neștiințifică există în istoriografia noastră încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și influențase chiar pe marele istoric N. Iorga în prima sa sinteză asupra istoriei poporului român¹³, când s-a ocupat atunci deopotrivă nu numai de orașele din vechea Românie (Țara Românească, Moldova și Dobrogea), dar și de cele din Transilvania pe atunci aflată sub stăpânirea Austro-Ungariei. Această teorie, deși fusese combătută la sfârșitul secolului al XIX-lea de istoricul Gh. Barițiu, care considera că cele mai multe din orașele și cetățile medievale din Transilvania apăruseră pe ruinele cetăților, municipiilor și castrelor romane, afirmație pe care el o crede valabilă și pentru acele așezări urbane din Țara Românească și Moldova¹⁴, totuși ea a continuat să fie acceptată parțial sau total în cercetarea noastră istorică dintre cele două războaie mondiale. Este de ajuns să amintim lucrarea economistului N. Angelescu *Histoire économique des Roumains*¹⁵ sau amplul studiu al istoricului P. P. Panaitescu intitulat *Comunele medievale în țările române*¹⁶. Este drept că P. P. Panaitescu a revenit ulterior asupra acestei teorii cu prilejul elaborării unei sinteze privind viața feudală românească în secolele XIV—XVII.

În ultimul sfert de veac, însă, cercetările privind geneza orașelor medievale românești au realizat remarcabile succese. Nu ne vom referi atît la rezultatele cercetării istorice în această direcție ci mai ales la metoda de cercetare și la materialul informativ. În primul rînd, baza de informare s-a lărgit considerabil, de vreme ce în majoritatea cazurilor, generația noastră de istorici folosește din plin materialul rezultat din săpăturile arheologice. Începînd din 1951, cînd putem spune că s-au pus bazele arheologiei medievale în țara noastră¹⁷, inițiată prin deschiderea șantierului de la Suceava și apoi în 1953 a aceluia din București, optica istoricilor noștri asupra genezei orașelor medievale românești s-a schimbat considerabil. Așa se explică de ce rezultatele noi în această problemă au determinat înmulțirea șantierelor arheologice în orașe, ca Tîrgoviște, Tîrgșor, Bîrlad, Vaslui, Bacău, Iași, Roman, Cluj, Mediaș, Bistrița. Importanța arheologiei medievale în cercetarea genezei orașelor noastre medievale a fost mult relevată și la prima sesiune științifică de arheo-

¹³ N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen*, vol. I, Gotha, 1905, p. 158—198.

¹⁴ Gh. Barițiu, *Apulum, Alba-Iulia, Bălgrad în Transilvania*, Buc., 1887, 21 p.

¹⁵ N. Angelescu, *Histoire économique des Roumains*, Buc., f.a., p. 236, 256.

¹⁶ P. P. Panaitescu, *Comunele medievale în Principatele Române*, în „Interpretări românești”, Buc., 1947, p. 161—218.

¹⁷ E. M. Condurachi, *L'Archeologie roumaine au XX-e siècle*, Buc., 1963, p. 91—93.

logie medievală organizată în 1963, la Iași, cu participarea unor specialiști din câteva țări europene¹⁸.

Pe baza noilor cercetări, din ultimul deceniu mai ales, s-a putut întilni pentru prima oară afirmația că geneza orașelor medievale românești a precedat în cele mai multe cazuri formarea statelor feudale, că procesul de desprindere a meșteșugarilor de agricultură, de dezvoltare a relațiilor marfă-bani, de dezvoltare a schimbului și a pieții interne au fost hotărâtoare în numeroase cazuri. Este drept că rezultatele săpăturilor arheologice ne ajută foarte mult să reconstituim procesul de geneză a orașelor medievale românești. Totuși nu trebuie să ne limităm numai la această categorie de izvoare istorice, ci să utilizăm — bineînțeles acolo unde avem posibilitatea — și materialul documentar, numismatic, epigrafic etc.

În prezent, problema genezei orașelor medievale românești interesează pe toți cercetătorii care studiază istoria orașelor noastre actuale. În ultimul deceniu au apărut numeroase monografii de orașe mai mari sau mai mici¹⁹ — chiar și în format de buzunar — în care problema vechimii și genezei este pusă în mod acut. Este de ajuns să amintim, de asemenea, capitolele respective din *Tratatul de istoria României* (vol. II)²⁰, din *Istoria Transilvaniei* (vol. I)²¹ sau din cartea *Viața feudală în Țara Românească și Moldova*, amintită anterior²². Trecem apoi la monografia privind orașe din anumite provincii istorice, cum ar fi recenta lucrare a lui C. C. Giurescu intitulată *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene*²³.

O altă categorie de lucrări se referă numai la un oraș, sînt deci monografii prin excelență, ca de exemplu, acele câteva lucrări privind istoria orașului București (3 lucrări apărute în patru ani²⁴), sau monografia orașului Sighișoara²⁵, a orașului Brăila²⁶. Cît privește studiile relativ la geneza orașelor medievale românești, acestea sînt mult mai puține. Putem să amintim în acest sens numai articolele lui Șt. Olteanu²⁷ și Mircea Matei²⁸, ale căror rezultate au trezit un deosebit interes în cercurile restrînse ale specialiștilor.

¹⁸ Sesiunea științifică de arheologie medievală, Iași, 28 mai—3 iunie, 1963, în „Studii”, 4/1963, p. 954—955.

¹⁹ Vezi în Editura Meridiane: Sibiu și împrejurimi (1962); Craiova și împrejurimi (1962); Brașov și împrejurimi (1963); Cluj și împrejurimile sale (1963); Iași (1963); Sighișoara (1965).

²⁰ *Istoria României*, Buc., 1962, vol. II, p. 88—90, 288—301.

²¹ C. Daicoviciu, Șt. Pascu, V. Chereșteșiu, T. Morariu, *Din Istoria Transilvaniei*, vol. I, Buc., 1960, p. 78.

²² V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova* (sec. XIV—XVII), Buc, 1957, p. 411—444.

²³ C. C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene*, Buc., 1967, p. 68—79.

²⁴ Dan Berindei, *Orașul București, reședință și capitală a Țării Românești (1459—1862)*, Buc., 1963, 300 p; *** *Istoria orașului București*, vol. I, Buc., 1965, 482 p; C. C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, Buc., 1967, 468 p.

²⁵ E. Dubowy, *Sighișoara. Un oraș medieval*, Buc., 1957, 196 p.

²⁶ C. C. Giurescu, *Istoria orașului Brăila*, Buc. 1968, 372 p.

²⁷ Șt. Olteanu, *Cercetări cu privire la geneza orașelor medievale din Țara Românească*, în „Studii” 6/1963, p. 1268.

²⁸ Mircea Matei, *Considerații pe marginea unor aspecte sociale ale istoriei orașelor medievale românești*, în „Studii și cercetări de istorie veche”, 1/1967, p. 48.

Care este deci situația pe frontul cercetării istorice privind geneza orașelor medievale românești? Putem afirma că rezultatele de până acum sînt promițătoare, că în prezent dispunem de posibilități largi în cercetare nu numai cu caracter monografic, dar și în cadrul unei mari sinteze de care istoriografia noastră din trecut ca și cea prezentă este lipsită.

În primul rînd constatăm că, cu excepția lucrării lui C. C. Giurescu privind orașele din Moldova (și acestea numai în secolele X—XVI), pînă în prezent nu dispunem de lucrări similare pentru celelalte provincii istorice. În schimb, pe unii istorici i-a atras studierea numai a unor aspecte ale istoriei orașelor, ca, de exemplu: administrația, structura socială a populației, teritoriul, lupta antifeudală a orașenilor, geneza etc. Relativ la ultima problemă — geneza — putem menționa cercetările lui Panait I. Panait, Al. Andronic, D. Ciurea, N. Grigoraș, Radu Popa, I. Ionașcu, P. Diaconu etc.³⁰

Totuși, considerăm că o cercetare largă privind geneza orașelor de pe întregul teritoriu al României ar duce la rezultate cît se poate de interesante, mai ales că în cadrul fiecărei provincii istorice românești au existat în cursul evului mediu condiții deosebite care au determinat sau au influențat acest proces istoric.

În cazul genezei orașelor noastre medievale credem că mai este necesar să ne punem întrebarea și *cînd* are loc acest proces. Unii istorici consideră că acest proces istoric are loc numai la începutul evului mediu, în cazul nostru numai în secolele X—XIII, adică mai precis înainte de formarea statelor feudale. Este foarte drept că cele mai multe orașe medievale își au începuturile în această vreme. Pentru aceasta este de ajuns să menționăm faptul că înainte de 1241, de năvălirea tătarilor, existau în țările române numeroase orașe, ca de exemplu: Cluj, Oradea, Alba-Iulia, Brașov, Sibiu, Bistrița, Rodna, Mangalia (numită atunci Pangalia), Vicina, Severinul (nu Turnu-Severin care este o creație a secolului al XIX-lea,) Cîmpulung-Muscel, Baia. Se pare chiar că orașul Iași ar fi existat în această perioadă, potrivit unor cercetări recente³¹. De asemenea nu poate fi neglijat faptul că o viață orășenească este surprinsă chiar în secolul al X-lea în cetățile-tîrg de la Garvăn-Dinogeția și de la Capi-dava pe Dunăre.

Deși perioada cuprinsă între secolele X—XIII pare să fie timpurie pentru geneza orașelor medievale românești — chiar și în Transilvania — totuși unele știri documentare și mărturii arheologice atestă existența lor în secolul al XIV-lea ca, de exemplu: Brăila, Slatina, București, Suceava, Siret, Babadag, Rîmnicul Vilcea, Roman, Isaccea, Blaj, Constanța etc. Atestarea existenței lor în secolul al XIV-lea însă, presupune începuturile unei vieți urbane în

³⁰ Panait I. Panait, *Începuturile orașului București în lumina cercetărilor arheologice*, în „București”, 5/1967, p. 7—24; Al. Andronic, *Orașe moldovenesti în sec. XIV în lumina celor mai vechi izvoare rusești*, în „Romanoslavica” XI, p. 203—218; D. Ciurea, *Noi contribuții la istoricul orașului Baia*, în „Studii și cercetări științifice”, seria III, Șt. Sociale, Fil. Iași, 3—4/1955; N. Grigoraș, *Despre orașul moldovenesc în epoca de formare a statului feudal*, în „Studii și cercetări științifice”, Istorie, Iași, XI, 1/1960.

³¹ Al. Andronic, *Orașe moldovenesti în sec. XIV în lumina celor mai vechi izvoare rusești*, în „Romanoslavica”, XI, p. 203—218.

aceste localități în perioada imediat anterioară — cel puțin cu unul sau mai multe decenii chiar. De asemenea, este atestată existența altor orașe în secolul al XV-lea, ca de exemplu: Tg. Mureș, Tg. Jiu, Tîrșor, Gherghița, Tg. Troțuș, Tg. Piatra, Galați, Adjud, Bîrlad etc. În fine, formarea și existența unor centre urbane sînt atestate în secolele al XVI-lea și al XVII-lea. În acest sens este de ajuns să amintim orașele Ploiești, Caracal, Hirșova, Măcin, Dăieni (în Dobrogea, azi dispărut), Domnești (în Moldova, azi dispărut), Piscul, Scheia, Huedin, Oravița, Lugoj, Rușava (Orșova) etc.

Toate acestea ne fac să afirmăm că procesul de geneză al orașelor medievale nu trebuie limitat numai la perioada începutului feudalismului sau mai larg la epoca feudalismului timpuriu ci, spre deosebire de geneza relațiilor feudale, el trebuie extins în cursul evului mediu pînă în perioada de maturitate a acestuia. El este în deplină concordanță cu un proces social-economic caracteristic similar genezei orașului medieval pe plan european. De aceea considerăm ca mai aproape de adevăr geneza în secolele XII—XIII a orașelor din Transilvania și în secolul al XIV-lea a acelorora din Moldova și Țara Românească. Cît privește cele din Dobrogea, procesul de geneză — în stadiul actual al cercetării — a avut loc înainte chiar de secolul al XII-lea.

Sînt unii istorici care afirmă că și orașele și târgurile apărute în epoca de destrămare a feudalismului — și acestea destul de numeroase — pot fi incluse în categoria de orașe medievale, dar după părerea noastră, acestea nu mai pot fi denumite propriu-zis orașe medievale. În condițiile lor de geneză și de dezvoltare ulterioară, ele aparțin mai curînd noii orînduirii social-economice, orînduirii capitaliste și de aceea pe acestea le putem include în categoria viitoarelor orașe capitaliste, deci nu sînt orașe medievale. Iată deci, după părerea noastră, limita în timp a procesului de geneză a orașelor medievale românești. Un fapt trebuie însă reținut, și anume, că cele mai multe se nasc *înainte* de apariția statelor feudale.

Relativ la *data* cînd iau naștere orașele medievale românești mai trebuie reținut un fapt, și anume, că în existența unora din aceste așezări urbane, pe parcurs se constată întreruperi din anumite motive, care adesea sînt mai greu de precizat. Și ca să fim mai expliciti vom da exemplul orașului Pitești, menționat ca existent în a doua jumătate a secolului al XIV-lea sub numele de Orașul nou (Neue Stadt)³². Totuși, mai tîrziu, o vreme orașul Pitești este menționat ca satul Pitești³³, pentru ca deodată să fie numit în 1528 din nou oraș³⁴. Această situație te determină să te întrebi: ce s-a întîmplat cu această așezare, care din oraș devine sat și apoi se ridică la nivelul orașului? Considerăm că în acest caz nu trebuie neglijat faptul că așezarea respectivă trebuie să fi trecut prin faza de reședință domnească vremelnică în perioada domniei itinerante. Acest termen — domnie itinerantă — puțin cunoscut și

³² *Călători străini despre țările române*, Buc., 1968, vol. I, p. 19; *Relația călătoriei lui Peter Sparnau și Ulrich von Tennstädt din 1385*.

³³ *Documente privind istoria României, B, Țara Românească, sec. XVI*, vol. II, p. 45 (Vezi mai departe D.I.R.).

³⁴ *Ibidem*, p. 54.

folosit în istoriografia românească este în schimb des întâlnit în lucrările istorice apusene consacrate epocii de existență a statelor feudale europene înainte de desăvârșirea procesului de centralizare a statului. Domnia itinerantă reprezintă acea epocă din existența statelor medievale când autoritatea puterii centrale este cunoscută pe întreaga suprafață a statului respectiv numai datorită faptului că domnul sau principele se deplasează din loc în loc în cuprinsul statului său, unde-și stabilește vremelnice reședința și-și exercită prerogativele titlului său ³⁵.

Aceasta este explicația pentru care încă din vremea primilor noștri domni este atestată emiterea de hrisoave în diferite părți ale țării. Să luăm, de exemplu, o domnie scurtă, a lui Mihai vodă cel Rău (apr. 1508—oct. 1509). Din cele 8 hrisoave cunoscute pînă acum, 6 sînt scrise în București, unul la Pitești și altul la Ștefănești ³⁶.

Interessant este faptul că nici un act nu este emis din Tîrgoviște, capitala oficială a țării. Locurile unde sînt emise aceste acte sînt, în acest caz, reședințe domnești vremelnice. Aici se deplasează domnul cu întreaga sa curte, deseori opriri determină aici să se ridice un conac sau case domnești, care cu timpul iau aspectul unei Curți domnești — cum s-a întîmplat la Caracal pe timpul lui Mihai Viteazul — și care ulterior determină transformarea unei așezări sătești într-o așezare urbană. Tot așa la Vlad cel Tînăr (febr. 1510—ian. 1512), din cele 21 de acte păstrate, 7 sînt emise la Tîrgoviște, 6 la București, 2 la Popești, 2 la Dridu și cîte unul la Buzău, Măgurele, Pitești și Argeș ³⁷. Și în Moldova se întîmplă același lucru. Pe timpul lui Bogdan III cel Orb (2 iul. 1504— apr. 1517) ne-am aștepta ca cele mai multe hrisoave să fie emise din Suceava, capitala Moldovei. Dimpotrivă! Din cele 30 de hrisoave păstrate, numai 5 sînt emise din Suceava, în schimb 16 sînt din Huși. Restul cîte 4 la Hirălău și Iași și unul la Vaslui ³⁸.

Unde și în ce condiții iau naștere orașele medievale românești? Dacă privim problema în ansamblul ei constatăm că acest proces istoric a avut loc pe toată întinderea țărilor române în evul mediu. Întîlnim, de aceea, orașe medievale, în Țara Românească și Moldova, dar și în Transilvania, în Banat, în Dobrogea etc., numai că aproape în fiecare provincie istorică au existat condiții locale deosebite de care trebuie să ținem întotdeauna seamă. Pentru Țara Românească și Moldova se pare că aceste condiții au fost mult asemănătoare, cum de altfel era și producția lor naturală, fapt care a împiedicat mult timp un schimb de mărfuri intens între ele. În aceste două țări românești, orașele, purtînd adesea nume de tîrguri și cetăți, s-au născut drept rezultat al schimbului de mărfuri pe piața locală, determinînd transformarea unui sat în tîrg și apoi în oraș, ca, de exemplu: Tîrgoviște, Tg. Trotuș, Tîrgșor,

³⁵ E. Ewig, *Residence et capitale pendant la haut moyen âge*, în «Revue Historique», 3/1963, p. 25—72.

³⁶ *D.I.R.*, B, sec. XVI, vol. I, Buc. 1951, p. 44—53.

³⁷ *Ibidem*, p. 55—75.

³⁸ *D.I.R.*, A, sec. XVI, vol. I, Buc., 1953, p. 42—108.

Tg. Bîrlad, Tg. Jiu.* Alteori, o intensă activitate meșteșugărească împletită cu un schimb intens de mărfuri pe piața locală au permis apariția unor noi așezări cu caracter urban, ca, de exemplu, Craiova, București, Cîmpulung Muscel, Piatra Neamț, Hîrlău. De asemenea, cine nu știe că orașele Buzău, Rîmnicul Vilcea, Huși, Roman, Milcovia (azi dispărut) s-au născut și s-au dezvoltat mai ales pe lângă reședințele episcopale cu același nume, sau orașe ca Baia, Ocna Mare, Cîmpina, Baia de Fier, Baia de Aramă, Slănic, Tg. Ocna pe lângă exploatarea miniere de fier, aramă, sau păcură? Multe din orașele celor două țări românești provin din porturi fluviale, schele la Dunăre, ca, de exemplu, Brăila, Galați, Orașul de Floci, Giurgiu. În același timp nu trebuie uitat că numeroase orașe din Țara Românească și Moldova sînt cunoscute prima dată documentar ca locuri de vamă de-a lungul unor importante drumuri comerciale, cum ar fi, Iași, Slatina, Bacău etc. Ulterior, faptul că în aceste locuri exista o intensă activitate comercială determinată nu numai de mărfurile care veneau și plecau, dar și de acelea produse de localnici a făcut ca ele să devină așezări urbane cu instituții și organe de conducere alese. Iată deci o altă formă de geneză a orașelor medievale românești.

În fine, un fenomen amintit mai înainte cînd vremelnic o așezare sătească devine reședință domnească sau administrativă. E drept că astfel de reședințe administrative din cele două țări românești — care apar o dată cu prima împărțire administrativă—au fost fixate numai în acele locuri care corespundeau din punct de vedere economic, care aveau perspective de dezvoltare ulterioară. Așa au fost capitalele primelor noastre județe (în Țara Românească) și ținuturi (în Moldova).

Un lucru mai trebuie reținut privind geneza orașelor medievale din Țara Românească și Moldova, și anume, că dacă aici nu avem situația ca o așezare urbană să se nască pe ruinele unui vechi oraș antic, a unui castru sau cetăți existente în epoca veche, nu trebuie să uităm faptul că la temelii lor se află o continuă viață cu caracter rural atestată de materialele date la iveală prin săpături arheologice. An de an, astfel de mărturii ale unei vieți intense pe locul unde în evul mediu s-au ridicat orașe sînt numeroase în cazul unor așezări urbane, ca: Pitești, Cîmpulung Muscel, Brăila, București, Suceava, Iași, Bîrlad, Bacău etc.

Condițiile în care s-au format orașele din Transilvania sînt cu totul deosebite față de Țara Românească și Moldova. În primul rînd, așa cum o afirmă Gh. Barițiu cu aproape 90 de ani în urmă³⁹, aici numeroase orașe medievale s-au născut într-un proces continuu de locuire, pe ruinele vechilor orașe municipii și castre din Dacia romană, ca de exemplu, Cluj (Napoca), Alba Iulia (Apulum), Turda (Potaisa) etc. Săpăturile arheologice întreprinse în aceste

* Noi considerăm că în majoritatea cazurilor, pentru orașele din Țara Românească și Moldova denumirea așezării urbane de *tîrg* este o etapă inițială ce precede maturizarea așezării, care în faza finală se va numi *oraș*. Sînt în Moldova, mai ales, cazuri cînd așezările urbane deși ajung la maturitate, nu-și mai schimbă denumirea de tîrg, cum ar fi, de pildă Tg. Piatra, care în secolul al XVIII-lea este oraș, Tg. Ocna etc.

³⁹ Gh. Barițiu, *op. cit.*, p. 27.

așezări urbane au dat la iveală resturi materiale din epoca romană, a migrațiilor pînă la începutul feudalismului. Pe de altă parte, orașe ca Oradea și Cenad se nasc pe lîngă episcopii înființate aici înainte de secolul al XI-lea ⁴⁰. Tot un caz deosebit îl constituie și faptul că unele orașe apar pe lîngă o serie de cetăți regale înființate în secolele XII-XIII, ca, de exemplu, Timișoara, Satu-Mare. Și în Transilvania avem unele situații în care orașele iau naștere pe locul unei exploatari miniere de sare, de aur și argint, de fier, cum ar fi, la Baia Mare, Rodna, Dej, Turda, Zlatna. Cît privește cazurile în care orașul din Transilvania rezultă din transformarea lentă a unei așezări sătești, unde fie că procesul de separare al meșteșugarilor a fost mai accentuat, fie că aici s-a dezvoltat un schimb de mărfuri mai intens, acestea sînt mai numeroase. Pentru aceasta este de ajuns să menționăm orașele Sibiu, Brașov, Bistrița, Sebeș, Mediaș, Sighișoara, Orăștie.

Multă vreme s-a afirmat în istoriografia noastră că anumite orașe din Transilvania, adică acele șapte orașe care se bucurau de o largă autonomie administrativă și erau conduse de sași, ar fi fost întemeiate de aceștia în secolului al XIII-lea. Ne referim la orașele Rodna, Brașov, Sibiu, Sighișoara, Mediaș, Sebeș, Orăștie. Această afirmație nu poate corespunde realității, pentru faptul că în secolul al XIII-lea, în momentul colonizării sașilor în Transilvania, în locurile respective exista o populație băștinașă cu gospodării stabile ⁴¹, cu o organizare proprie de conducere. În primul rînd, însăși diploma regală acordată în 1224 sașilor confirma conviețuirea noilor veniți cu populația băștinașă, „iar în afară de cele mai sus zise — se spune în acea diplomă — le-am dat lor pădurea vlahilor și a pecenegilor (silvam blachorum et bissonorum) dimpreună cu apele ca să le folosească împreună cu munții Vlahi și pecenegi (Blacis et bissonis)... pentru ca bucurîndu-se de libertatea amintită mai sus — să nu fie obligați a face nimănui vreun serviciu pentru aceasta” ⁴². Veniți în țară necunoscută — sașii (saxonii) au fost primiți de băștinași cu nemulțumire, pentru că le limitau, prin privilegiile primite, drepturile lor tradiționale. Numai așa se explică de ce noii veniți au început să-și ridice construcții fortificate, cetăți de apărare după modelul celor părăsite în locurile de unde veniseră ⁴³ și în care de la început ei au avut conducerea. Așa s-a întîmplat nu numai la Sighișoara, dar și la Brașov, Mediaș, Orăștie, și în celelalte orașe. Privilegiile regale acordate au ajutat noilor veniți în Transilvania ca orașele conduse de ei să cunoască o înflorire economică și chiar politică.

O problemă puțin cercetată este aceea a orașelor medievale din Dobrogea — și în special geneza lor. Dobrogea ca provincie istorică a parcurs în cursul istoriei poporului român un drum deosebit de Țara Românească, Mol-

⁴⁰ *Istoria României*, vol. II, p. 88.

⁴¹ Șt. Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea*, Buc., 1954, vezi cap. II, 1, Despre nașterea orașelor, p. 41—53.

⁴² *Documente Hurmuzachi*, vol. I., Buc., 1887, p. 84.

⁴³ C. Daicoviciu, Șt. Pascu, V. Cheresteșiu, T. Morariu, *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, Buc., 1960, p. 74, 78.

dova și Transilvania. Cercetări mai vechi, dar mai ales cele recente, înmănușiate în primele două volume din istoria Dobrogei ⁴⁴, arată o intensă locuire în aceste părți ale țării noastre începând de acum 100000 ani î. e. n. Vestigiile arheologice au dezvăluit existența unei populații băștinașe în epoca pietrei și metalelor, care în secolul al VI-lea î.e.n. făcea parte din marele neam al tracilor fiind cunoscută de către coloniștii greci sub numele de geți. Aici în Dobrogea, din secolul al VI-lea î.e.n. au luat naștere cetățile emporii înființate de coloniști greci milesieni, cucerite o vreme când de geți, când de romani (în sec. I î.e.n.) pe timpul domniei lui Octavian August. Supusă la începutul atacului costobocilor (sec. II) și mai târziu atacului geților și carpilor (sec. III), Dobrogea devine sub numele de Scythia o provincie de sine stătătoare — cu capitala Tomis —, iar după 395, o provincie a Imperiului roman de răsărit, viitorul Imperiu bizantin. Timp de aproape un mileniu, cu anumite întreruperi, Dobrogea a fost o provincie bizantină, care în anumite perioade se bucură de o largă autonomie administrativă. Pe aici a fost poarta de intrare spre Europa, dar mai ales în sud-estul continentului a ultimelor popoare migratoare încheiate în secolul al XIII-lea cu năvălirea tătarilor. Apoi, în veacul următor, la gurile Dunării și-au făcut apariția turcii, care instalați în mod definitiv la începutul secolului al XV-lea au stăpânit-o pînă la 1878, când a fost restituită României, în urma războiului pentru câștigarea independenței. Această abia schițată istorie a Dobrogei din antichitate pînă la sfîrșitul evului mediu nu a făcut decît să prezinte în linii mari condițiile istorice ale gezei orașelor medievale din această parte a țării noastre. Aici, și nu în altă parte, cele mai multe orașe s-au înființat pe ruinele vechilor orașe mai întii grecești, apoi romane, mai târziu bizantine la Tomis — Constantiana, Callatis — Pangalia, Histria, Noviodunum, Isaccea, Aegyssus-Tulcea, Dinogeția-Garvăn, Arrubium-Măcin, Carsium-Hîrșova, Capidava, Axio-polis-Cernavodă, Păcuiul lui Soare, Ulmetum etc. Multe din ele sînt înregistrate în secolul al X-lea la Constantin Porfirogenetul în lucrarea sa *De thematibus* ca fiind în eparhia Mysiei și a Scytiei ⁴⁵. În secolul al XI-lea, întii Mihail Attaliateș în a sa *Historia* și apoi Ana Comnena în a sa *Alexiada* menționează în Dobrogea multe și mari orașe avînd o populație de toate limbile apărute fiind fiecare de cîte o mică garnizoană ⁴⁶. Dar în Dobrogea s-au mai înființat ulterior și alte orașe, mai ales în timpul stăpînirii otomane, cum ar fi Babadagul (sec. XIV), Carasu (sec. XVI), Carahîrman, port la Marea Neagră, la nord de Constanța, azi dispărut (sec. XVII—XVIII). În ce condiții istorice se vor fi înființat orașele medievale în Dobrogea? Desigur că și aici a avut loc procesul de separare a meșteșugurilor de agricultură, dar într-un ritm

⁴⁴ D. M. Pippidi, D. Berciu, *Din istoria Dobrogei*, vol. I: *Geți și Greci la Dunărea de jos*, Buc., 1965, 340 p; Radu Vulpe, Ion Barnea, *Din istoria Dobrogei*, vol. II: *Românii la Dunărea de jos*, Buc., 1968, 590 p.

⁴⁵ Constantin Porfirogenetul, *De thematibus et de administrando imperio*, Bonnae 1840. p. 47

⁴⁶ Mihail Attaliateș, *Historia ed Niebuhr*, Bonnae, 1853, p. 204; Ana Comnena, *Alexiada ed Niebuhr*, Bonnae, 1839, p. 323.

mai lent, pământurile acestei provincii nefiind atât de roditoare pentru o agricultură înfloritoare. Pentru orașele-porturi, fluviale și maritime, problema este mai simplă. Mangalia-Pangalia, Constanța-Tomis, Carahîrman, Istria-Histria, Sf. Gheorghe, Sulina, Hîrșova, Tulcea, Isaccea, Măcin etc. aveau rolul să constituie locul de intrare și ieșire al produselor naturale ale provinciei, dar și al acelora din Țara Românească și Moldova, mai ales în timpul stăpînirii otomane. Ele s-au născut de la început ca urmare a intensificării schimbului de mărfuri, au fost de la început schele fluviale și maritime. De ele ne amintesc în special portulanele genoveze, venețiene, pisane din secolul al XIII-lea, ale lui Pietro Visconti, Marin Sanudo, Angelino Dulcerto, Pizigani din secolul al XIV-lea, ca și atlasul lui Pinelli⁴⁷; din aceeași vreme portulanele lui Mecia de Viladestes din secolul al XV-lea, atlasele lui Iacobus Giroldis și Nicolaus Germanus din secolul al XV-lea și harta lui Cusanus din aceeași epocă⁴⁸.

Alte orașe medievale din Dobrogea s-au născut în condițiile dezvoltării comerțului intens între regiunile răsăritene ale Europei și părțile ei sud-vestice, cu toată frîna pe care a constituit-o multă vreme stăpînirea directă otomană în această parte a țării noastre. Este vorba de cele apărute de-a lungul marelui drum comercial și apoi militar care străbătea Dobrogea ca o coloană vertebrală pe mijloc, de la nord la sud. Ne referim la Carasu, Babadag și Isaccea. Toți călătorii care străbat Dobrogea venind din Moldova și merg îndreptîndu-se spre Constantinopol trec prin aceste orașe. De ele ne amintesc Ibn Battuta în secolul al XIV-lea, cavalerul burgund Wawrin (1444), o relație anonimă turcă din 1538, solii poloni Erasmo Otwinowski, Andrei Taranowski, călugărul franciscan Ieronim Arsengo, negustorul John Newberie (1582), Trifon Korobeinicov (1595), armeanul Simeon Lehoti (1608), agentul venețian Tommaso Alberti (1612), misionarul franciscan Andrei Bogoslavici (1623), episcopul catolic Petru Bogdan Baksici (1640), Arsenie Suhanov (1649—1651), Robert Bargrave, Paul de Alep (1658), Cornelio Magni (1679), pentru a aminti numai pe cîțiva din lunga listă a lor⁴⁹. Relatările acestor călători nu se limitează în a ne menționa numai numele orașelor medievale din Dobrogea, dar ne atrag atenția și asupra funcțiilor lor. Ne-am aștepta ca ei să afirme că în aceste orașe se face un comerț intens, ceea ce ne-ar permite să presupunem că geneza lor s-ar datora unei intensificări a schimbului pe piața locală. Dimpotrivă, ei arată că aceste orașe sînt numai depozite de produse naturale care vin din Transilvania și care sînt destinate aprovizionării trupelor turcești trimise să poarte campanii militare în afara hotarelor Imperiului otoman. De asemenea, ele sînt locuri de etapă de-a lungul unui important drum militar strategic care permitea expedierea unor trupe importante împotriva Polo-

⁴⁷ M. Popescu Spineni, *România în istoria cartografiei pînă la 1600*, Buc., 1938, vol. I, p. 72—124; N. Grămadă, *La Scizia minore nelle carti nautiche del medio evo*, în *Ephemeris Dacoromana*, IV, p. 212—256.

⁴⁸ Popescu Spineni, *op. cit.*, p. 72—124.

⁴⁹ N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, Buc., 1928, vol. I—II; P. P. Panaitescu, *Călători poloni în țările române*, Buc., 1930; G. h. Bezziconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, Buc., 1947.

niei, Moldovei și Rusiei. Nu mai amintim informațiile relativ la Isaccea din nordul Dobrogei, care era locul de trecere în Moldova, după cum acel de la Silistra era locul de trecere pentru Țara Românească.

În timpul stăpînirii otomane, deci în evul mediu, în Dobrogea mai întîlnim și o altă formă de geneză a orașului, și anume, pe baza unui decret emis de administrația centrală. Ne referim la orașele Medgidia și Mahmu-dia, ambele înființate în secolul al XIX-lea pînă la 1877, ambele purtînd numele a doi sultani Mahmud I (1730-1754) și Abdul Megid (1861—1876). Această situație ne amintește de înființarea orașului Alexandria în 1834 în Țara Românească de către Alexandru Ghica. După cum se vede în Dobrogea, aspectul procesului de geneză a orașelor medievale este cu totul deosebit și aceasta în funcție de condițiile locale.

Cu 20 de ani în urmă, cercetînd geneza orașelor medievale românești, istoricul P. P. Panaitescu atrăgea atenția asupra faptului că această problemă nu poate fi limitată numai la stabilirea celei mai vechi atestări documentare și a categoriei în care se integrează acest proces⁵⁰. El arată că procesul de geneză mai poate fi surprins dacă se studiază instituțiile lor, modul de administrare, aspectul lor exterior (adică dacă au sau nu ziduri de apărare), structura socială a populației, raporturile lor cu puterea centrală, cu domnia (în Țara Românească și Moldova), cu regele Ungariei (în Transilvania), cu sultanul și cu instituțiile religioase (în Dobrogea), adică statutul lor juridic. Această direcție a investigației ar ușura fie lipsa informației documentare, fie ar îmbogăți-o sau ar confirma-o pe aceasta. Această direcție a cercetării ar rezolva și multe alte probleme în afară de geneză și anume: a autonomiei lor administrative, cît de mare a fost, sau dacă a fost, a funcțiilor principale, a nomenclaturii sub care sînt cunoscute. Iată, de exemplu, în recenta lucrare a lui C. C. Giurescu, așezările urbane din Moldova din secolele X—XVI se numesc țîrguri sau orașe, cetăți⁵¹. P. P. Panaitescu le numește pe unele orașe, pe altele țîrguri⁵², cetățile nefiind incluse în această categorie. Pe de altă parte, în *Tratatul de istorie* și în manualele școlare sînt trecute în general sub numele de orașe și țîrguri. Ne întrebăm mai întîi dacă are sau nu vreo importanță această denumire multiplă, este ea sau nu semnificativă pentru originile și dezvoltarea așezării urbane respective? Noi credem că da și că ea reflectă chiar unele aspecte ale genezei lor și iată cum. În problema țîrgului, lucrurile sînt mai simple. Aici este vorba de o așezare urbană care s-a născut drept rezultat al dezvoltării schimbului pe piața locală. Dar nu numai atît. În majoritatea cazurilor, acest lucru a avut repercusiuni în ceea ce privește modul intern de administrare proprie aleasă, ca în orașe. Unele din ele, care au depășit acest stadiu comercial și l-au împletit cu activitatea meșteșugărească susținută, au devenit orașe — părăsind termenul de țîrg. Și orașul își are specificul său, în sensul că dispune de un mod de organizare internă mai

⁵⁰ P. P. Panaitescu, *Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială*, Buc., 1947, p. 161—164.

⁵¹ C. C. Giurescu, *Țîrguri sau orașe și cetăți moldovene*, București, 1967, p. 376.

⁵² V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu., *op. cit.*, p. 411—444.

complex, are o importanță economică și politică mai mare, devine adesea reședință a organelor administrative. Dar cetatea poate fi considerată oraș medieval sau nu? Luată în sens strict militar, cu funcții precise, desigur că nu. Și, totuși, unele cetăți din țările române avînd în jurul lor așezări stabile ale unei populații care desfășura o activitate comercială-industrială au devenit treptat orașe, ca de exemplu Cetatea Neamțului, care a generat Tg. Neamț, Cetatea Sucevei — orașul cu același nume etc.

În sfîrșit, o problemă care explică în parte procesul de geneză se referă și la teritoriul pe care iau naștere orașele, la aspectul lor exterior și gradul de autonomie de care dispun. Deși sînt probleme care depășesc în parte tema principală tratată, totuși vom spune numai cîteva cuvinte despre acestea. De altfel, una din ele este în legătură și cu o întrebare pe care și-au pus-o în evul mediu mulți călători străini care ne-au străbătut țara: în țările române sînt sau nu orașe? (Ei le numesc adesea niște sate mai mari). Dacă însă ne gîndim la momentul istoric al apariției celor din Țara Românească și Moldova, vom afla un răspuns mai ușor. În majoritatea cazurilor, multe orașe iau naștere în perioada de fărîmițare feudală, proces istoric care s-a încheiat tîrziu, în perioada în care încercările pentru constituirea statului centralizat se încheiau vremelnice și apoi eșuau pentru mai mult timp. În acea perioadă, cele mai multe orașe se formează pe teritorii aparținînd domniei, de aceea ele sînt sub protecția acesteia, dispun de privilegii — un adevărat contract mutual — pe care domnia le întărește verbal. În astfel de situații, majoritatea orașelor din Țara Românească și Moldova a avut un sistem propriu de apărare dar nu împotriva domniei, ci împotriva unor eventuale atacuri externe sau ale oștilor personale de care dispune curtea fiecărui mare boier. De aceea, actualii noștri istorici care utilizează intens ca material documentar materiale rezultate din săpăturile arheologice au reușit să dovedească existența la Iași, Roman, Suceava a unui sistem propriu de apărare cu ziduri, parte din piatră, din trunchi de lemn, întărite cu un val de pămînt, ca la Birlad⁵³. În aceeași perioadă și chiar mai tîrziu, la București, aceste ziduri sînt ridicate din trunchiuri de lemn groase așezate pe două rînduri, distanța dintre ele fiind umplută cu pămînt, ca pe vremea dacilor. Așa le află călătorul francez Lescalopier la sfîrșitul secolului al XVI-lea⁵⁴. În această incintă se pare că nu putea să se apere decît o parte a populației, probabil cei înstăriți, precum și garnizoana domnească, autoritățile orașului. De aceea ni se pare ciudat că orașe aflate aproape de cariere de piatră nu sînt preocupate de a-și întocmi un sistem de fortificații din piatră.

*

⁵³ Mircea Matei, *Considerații pe marginea unor aspecte sociale ale istoriei orașelor medievale românești*, în „Studii și cercetări de istorie veche”, I/1967, p. 48; Al. Andronic, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice de la Curtea domnească din Iași*, în „Revista Muzeelor” 6/1967, p. 552—554.

⁵⁴ P. Cernovodeanu, *Călătoria lui Pierre Lescalopier în Țara Românească și Transilvania la 1574*, în „Studii și materiale de istorie medie”, IV, 1960, p. 44.

Din cele relatate pînă acum se pot schița unele concluzii. Procesul de geneză al orașelor medievale românești se află în prezent în atenția cercetătorilor, el constituie o preocupare deosebită a acestora, mai ales că prin intermediul lui se încearcă lămurirea și a altor probleme legate de dezvoltarea așezărilor urbane. Geneza orașelor medievale românești, cunoașterea condițiilor istorice locale, specifice pentru fiecare din provinciile noastre istorice, ne impun să ținem seama întotdeauna de ele, să nu tratăm problema prin prisma unui șablon anterior alcătuit. Procesul genezei orașelor medievale românești se desfășoară pe o durată îndelungată de timp, începînd cu secolele XII—XIII și ajungînd pînă în epoca de înflorire a feudalismului, el fiind în concordanță cu gradul de separare — pe plan local — a meșteșugurilor de agricultură. De asemenea, în abordarea acestei probleme este necesar să cunoaștem întregul proces istoric de dezvoltare a poporului nostru și să nu izolăm problema genezei orașelor medievale românești de celelalte probleme ale feudalismului. În sfîrșit, în măsura în care vom reuși să ne explicăm cum au luat naștere orașele medievale românești, vom putea apoi să înțelegem și celelalte probleme legate de dezvoltarea lor în secolele următoare.